

Jézus tevékenységének kulturális és vallási háttere

KOCSIS IMRE

1957-ben született. Katolikus pap, teológus, a PPKE HTK Újszövetségi Szentírástudományi Tanszék tanszékvezető professzora. Legutóbbi írását 2019. 1. számunkban közöltük.

Jézus korában Palesztina sem etnikailag, sem közigazgatásilag nem volt egységes. Igaz, az egész terület a rómaiak fennhatósága alatt állt, de csak Júdea és Szamaria volt kifejezetten római provincia. Galileát Heródes Antipász negyedes fejedelem kormányozta. Etnikailag a zsidók alkották a többséget, de csak délen (Júdeában) és északon (Galileában) voltak jelen. A középső területen (Szamariában) a zsidóságtól különvált szamaritánusok laktak. Persze arról sem szabad megfeledkezni, hogy a déli és az északi tartomány sem kizárólag zsidó lakosokból állt. Ebben nagy szerepet játszott az a tény, hogy a hellenista kultúra hatása a Kr. e. 3. századtól kezdve egyre meghatározóbbá vált, s a rómaiak, illetve a velük szövetséges helyi uralkodók (Nagy Heródes és utódaik) szintén a hellenista civilizáció megerősítésére törekedtek. Mindenesetre a hellenizmus térhódítása Júdea területén kevésbé volt sikeres, s igazában csak a tengerparti Cezárea lett hellenista város pogány többségű lakossággal. Galileában ellenben nagyobb létszámban voltak jelen nem-zsidók. A falvakat továbbra is izraeliták lakták, a nagyobb városok népessége viszont már összetett volt.

Jól tudjuk, hogy Jézus tevékenysége főképp Galileához kötődött. Joggal merül fel a kérdés, hogyan viszonyult ő zsidókhoz és nem-zsidókhoz, illetve milyen hatást gyakorolt rá a zsidó és a hellenista kultúra. Jelen értekezésünkben erről a témáról kívánunk áttekintést adni.

Jézus és a zsidóság világa

**Neveltetés Názáretben,
zsidó környezetben**

Az evangéliumok alapján nyilvánvaló, hogy Jézus az életének nagy részét (majdnem három évtizedet) egy kizárólag zsidók lakta településen, Názáretben töltötte. Ezt követően kezdte meg nyilvános tevékenységét. Az erről szóló evangéliumi szövegek komoly képzettségről tesznek tanúbizonyságot: Jézus jól ismerte az ószövetségi iratokat, s a zsinagógai istentiszteleteken esetenként maga is olvasásra jelentkezett (vö. Lk 4,16–22). Emellett a farizeusok sajátos hagyományairól és gyakorlatairól is tudomása volt (vö. Mk 7). Hatalommal és tekintéllyel párosuló tanítói tevékenysége csodálkozást váltott ki a hallgatóság körében (vö. Mk 1,22; 6,2).

Arról, hogy hogyan is tett szert ilyen képzettségre, csak általános jellegű megállapításokat tehetünk, mert a gyermekkorral kapcsolatos

¹Újabb kutatások szerint a lakosságnak alig több mint 10 százaléka volt járatos a betűvetésben.

Vö. Stephen Hultgren: *Die Bildung und Sprache Jesu*. In Jens Schröter – Christine Jacobi (szerk.): *Jesus Handbuch*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2017, 219–227, 222.

²Vö. John P. Meier: *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus I*. Doubleday, New York, 1991, 272; Stephen Hultgren: i. m. 222.

Az „ács fia”

³Vö. John P. Meier: i. m. 281; Willibald Bösen: *Galliläa. Lebensraum und Wirkungsfeld Jesu*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 1998, 125.

⁴Vö. Stephen Hultgren: i. m. 225.

evangéliumi részek (Mt 1–2; Lk 1–2) a názareti évekről kevés konkrétumot tartalmaznak. Azt biztosan állíthatjuk, hogy Jézus családi körben sajátította el az alapismereteket. Az ószövetségi törvény határozottan kötelezi a szülőket arra, hogy a Törvény parancsait és Izrael történetét megismertessék gyermekeikkel (vö. MTörv 6,7; 11,19). A bölcsességi irodalomban is nagyon hangsúlyos a gyermekek megfelelő nevelésének és oktatásának a kívánalma (vö. Péld 1,8; 13,24; Sir 30,1–3). Persze a Törvény elsajátítása többnyire hallomás és ismétlés útján történt. Írni és olvasni viszonylag kevesen tudtak.¹

A gyermekek és fiatalok oktatására iskolákat is létrehoztak — erre a Sir 51,23-ban találjuk a legrégebbi utalást —, ám kérdéses, hogy a Kr. u. 1. században létezett-e már jól kiépített iskolarendszer. A későbbi rabbinista iratok egyértelműen különbséget tesznek az általános iskolai alapoktatás (a Tóra olvasásának gyakorlása) és egy némileg magasabb szintű képzés között. Ezenkívül léteztek írástudóképző iskolák is, amelyek a „felsőoktatás” szintjén az Írás és a Hagyomány magyarázatának módszereire és jogi oktatásra összpontosítottak.² Bár a rabbinista időszak gyakorlatát nem szabad fenntartás nélkül az 1. századra visszavetíteni, egyáltalán nem kizárt, hogy egyfajta alapoktatás már ekkor is létezett. Az viszont nyilvánvaló, hogy írástudóvá ebben az időben is csak megfelelő képzés után válhatott valaki. Jézus biztosan nem részesült ilyen írástudói képzésben (vö. Mk 6,3; Jn 7,14–15). Hogy az írás-olvasás gyakorlatát családi körben vagy külön iskolai oktatás keretében sajátította-e el, azt nem tudjuk teljes bizonyossággal megállapítani. Mindenesetre vannak olyan jelzések, hogy a zsinagógákban rendszeresen oktatták a Törvényt, ám ez még nem szükségképpen azt jelenti, hogy az oktatás jól szervezett program szerint történt.

Külön említést érdemel az a tény, hogy Názáret lakossága Jézust ácsként, illetve ács fiaként tartotta számon (Vö. Mk 6,3; Mt 13,55). Az evangéliumok görög szövegében a *tektón* főnév szerepel, amely olyan mesterembert jelöl, aki követ és fát egyaránt megmunkál: házat épít és szerszámokat készít.³ A szakmai ismeretet Jézus nyilván a törvény szerinti apától és családfőtől, Józseftől sajátította el. Az egyik zsidó bölcs, Ben Szira értékelése (Sir 38,32–34) jól mutatja, hogy a kézműves tevékenység szükségességét és hasznát elismerték ugyan, de úgy látták, hogy a kemény fizikai munka nem teszi lehetővé az igazi műveltséget. Nyitott kérdés, hogy Jézus ácsként való ténykedése Názáretre szorítkozott-e, vagy esetleg a környező falvakra is kiterjedt.

A neveltetéssel a Jézus által beszélt nyelv, illetve nyelvek kérdése is összefügg. Bár az evangéliumok görögül íródtak, néhány helyen sémi szavakat is tartalmaznak. Ezek többnyire arám kifejezések: *talitha kum* (kislány, kelj föl; Mk 5,14); *effata* (nyúlj meg; Mk 7,34); *abba* (édesapa; Mk 14,36); *raka* (ostoba, Mt 5,22) stb. Ez a tény azt mutatja, hogy Jézus főképp arámul beszélt és tanított. Az arám egyébként abban az időben a zsidó lakosság többségének anyanyelve volt. Mindazonáltal az a régebben elterjedt felfogás, miszerint az arám nyelv abszolút elsőséget élvezett, és a héber nyelv csak a vallási elit (papok, írástudók) szűk körében volt ismert, ma már túlhaladottnak számít.⁴

A héber a köznép körében is beszélt nyelv volt, de használata alulmaradt az arámmal szemben. Ennek tudatában nem lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy Jézus nemcsak olvasni tudott héberül, hanem beszélni is, s az írástudókkal folytatott vitái héberül folytak. Ezt persze csupán mint megfontolandó eshetőséget említjük, hiszen a héber ismeretek szintjét illetően teljes bizonyosságra nem tudunk jutni.

**Nyilvános működés
Galileában, zsidó
környezetben**

Jézus nyilvános működéséről némileg eltérő módon számolnak be az evangéliumok. A szinoptikusok szerint Jézus nagyrészt Galileában tevékenykedett — bár kisebb körút során pogány területeken is megfordult —, s csak a nyilvános működés végén ment fel Jeruzsálembe, ahol rövid időn belül elfogták és halálra ítélték. Bár a galileai tevékenység János evangéliumában is hangsúlyos, ám ebben az iratban Jézus többszöri jeruzsálemi útjáról is szó esik. Mindazonáltal ezek az utak ünnepekkel kapcsolatosak, s így viszonylag rövid jeruzsálemi tartózkodásra utalnak. Kimondható tehát, hogy Jézus nyilvános működésének fő színtere Galilea volt.

Figyelemre méltó, hogy az evangéliumok csak olyan helységeket említenek, amelyek lakói majdnem kizárólag zsidók voltak: Betsaida, Kafarnaum, Kána, Korozain, Naim. Úgy tűnik, hogy Jézus tudatosan a zsidók lakta településekre összpontosított. Ezek közül kiemelkedik Kafarnaum, hiszen — a többi településsel szemben, amelyekről csak ritkán esik szó — ez a város mind a négy evangéliumban úgy jelenik meg, mint Jézus tevékenységének kedvelt helye.⁵ Máté evangélista a Jézus „saját városa” megnevezéssel illeti (Mt 4,13; 9,1). Kafarnaum a Genézreti-tó északnyugati partján feküdt, a Jordán torkolatától 3–4 kilométer távolságra. Határvárosi mivoltából következőleg katonai helyőrség is tartózkodott benne. Így válik érthetővé, hogy a városban Jézus egy pogány származású katonatiszttel is találkozott (vö. Mt 8,5).

A zsidó környezet hatása jól megmutatkozik Jézus tanításában. Példabeszédeiben Jézus többnyire a mindennapi élet valamelyik ismert helyzetéből indul ki. A magvetőről szóló példabeszéd (Mk 4,1–9 és párh.) például a gabonavetés akkori palesztinai gyakorlatát tükrözi: először szétszórta a magot a kijelölt területre, s csak utána következett a szántás. Szintén a korabeli zsidó gyakorlatnak felel meg a munkásokról szóló példabeszéd (Mt 20,1–16). Azok, akiknek nem volt állandó foglalkozásuk, idénymunkából tartották fel magukat és családjukat. A piacon várakoztak annak reményében, hogy valamelyik gazda felfogadja őket. A kortörténet szempontjából persze egyéb példabeszédek is nagyon tanulságosak. A gonosz szőlőművesek (Mk 12,1–12 és párh.), valamint a hűtlen intéző (Lk 16,1–8) példázatai olyan helyzetet tárnak elénk, amelyben az idegen származású, gazdag földbirtokos Galilea területén kívül él. A tékozló fiú története (Lk 15,11–32) a kivándorlás jelenségére, a szüzekről szóló példabeszéd (Mt 25,1–13) sajátos esküvői gyakorlatra utal. Az, hogy Jézus az adósokról szóló példabeszédekben (Mt 18,23–35; Lk 7,41–42) az adósság elengedésével szemlélteti a bűnök bocsánatát, az arám nyelv egyik sajátossága által válik igazán érthetővé: az arámban ugyanaz a szó (*tóba*) jelöli az adósságot és a bűnt.⁶

⁵Vö. Mk 1,21; 2,1; Mt 4,13; 8,5; Lk 4,23.31; 7,1; Jn 2,12; 6,17 stb.

⁶A Miatyánk ötödik kérésének szó szerinti fordítása ez lenne: „Engedd el adósságainkat, miképpen mi is elengedjük az adósainknak.”

Természetesen nemcsak a példabeszédek, hanem egyéb mondások is összefüggésben állnak a Jézus tevékenységét alapvetően meghatározó zsidó világgal. Mivel a tanítványok egy része korábban a Genézreti-tó környékén halászzattal foglalkozott, ezért jövőbeli feladatukat halászzattal kapcsolatos kép szemlélteti: „Gyertek, kövessetek, és emberek halászává teszlek benneteket” (Mk 1,17). Amikor Jézus a testvérrel való kiengesztelődésre szólít fel, azt hangsúlyozva, hogy megbékélés nélkül nem lehet hiteles közösség az Istennel, a jeruzsálemi templomban szokásos áldozatbemutatásra utal: „Ha tehát ajándékot akarsz az oltáron felajánlani, és ott eszedbe jut, hogy embertársadnak valami panasza van ellened, hagyd ott ajándéodat az oltár előtt, s menj, előbb békülj ki embertársaddal, aztán térj vissza és ajándéld fel ajándéodat” (Mt 5,23–24). A megtorlásról való lemondás követelményének szemléltetéseként is korabeli példák szerepelnek: arcul ütés, zálogba vétel, rómaiak által kezdeményezett kényszermunka (Mt 5,36–42). Főképp a második példa érdemel külön figyelmet: „Aki perbe fog, hogy elvegye a ruhádat, annak add oda a köntösödet is!” (Mt 5,40). A hitelezőnek joga volt arra, hogy bírósági úton zálogot vegyen adósától. A jelen esetben a követelés az alsóruhára vonatkozik, s csakis arra vonatkozhat. A felsőruha (köpönyeg) folyamatos zálogba vételét ugyanis a Törvény tiltotta (vö. Kiv 22,25). Jézus viszont — nyilván kiélezett beszédmódot alkalmazva — arra buzdít, hogy a kiszolgáltatót fél szabadon mondjon le a Törvény által biztosított jogáról.⁷

⁷A buzdítás értelmezésével kapcsolatban vö. Kocsis Imre: *A hegyi beszéd*. Jel Kiadó, Budapest, 2005³, 102–107.

A zsidó világ hatása tanításának formájára

Arról is érdemes szólni, hogy a tanításnak nemcsak a tartalmát, hanem a formáját illetően is kimutatható a zsidó világ hatása. Érvelése során Jézus gyakorta alkalmaz olyan kifejezőeszközöket, amelyeket zsidó tanítók is használtak. Ezek közé tartozik például a kisebből a nagyobbra (*a minori ad maius*) történő következtetés: ha valami egy alacsonyabb szinten érvényes, akkor még inkább állítható egy magasabb szinten. Jó példa erre a Mt 7,11-ban olvasható mondás: „Ha tehát ti, bár gonoszak vagytok, tudtok jót adni gyermekeiteknek, akkor mennyivel inkább ad jót mennyei Atyátok azoknak, akik kérik.” Ugyancsak figyelemre méltó a vitabeszédekben megmutatókozó eljárás, amely az írástudók vitáira emlékeztet: a feltett kérdésre Jézus kérdéssel válaszol (vö. Mk 11,27–33 és párh.; 12,13–17 és párh.). Egyébként a hasonlatok, a példabeszédek és a képes beszéd más formái is jól ismertek a zsidó tanítók gyakorlatában. Persze a hasonlóság mellett a különbözőségekről sem szabad megfeledkezni. Az újszerű alkalmazás jól kimutatható az úgynevezett antitéziseknél (Mt 5,20–48), amelyekhez hasonlót a zsidó irodalomban is lehet találni. A rabbik a gyakorlati törvényértelmezéskor gyakran állították szembe saját magyarázatukat más tanítók nézetével. Az egyéni értelmezést az „én pedig mondom” (*va^ani omér*) formulával vezették be. Formailag tehát hasonlóság áll fenn a rabbik, illetve Jézus antitézisei között: Jézus is egy korábbi állításból indul ki („mondattott a régieknek: ne ölj” Mt 5,20), s ő is az „én pedig mondom” formulával vezeti be üzenetét. Ugyanakkor egy fontos különbségre is felfigyelhetünk. A rabbik antitézisei mindig más tanítók értelmezésére vonatkoznak, Jézus ellenben magára az Istentől adott Törvényre hivatkozva teszi ki-

A zsidó vallási gyakorlatok tiszteletben tartása

jelentéseit. Ebből következik, hogy nem két írástudó áll ugyanazon a szinten, hanem Isten és a Törvényt teljhatalommal értelmező Jézus.⁸

Jézusnak a zsidósághoz való tartozását jelzi az a tény is, hogy elismerte és tiszteletben tartotta a zsidóság kiváltságait és megkülönböztető jegeit, amelyek közül főleg a szent idők (a szombat és az ünnepek), a szent helyek (a templom és a zsinagógák) és a szent iratok emelhetők ki.

Bár az evangéliumok szerint a szombatot illetően Jézus komoly konfliktusba került korának vallási vezetőivel, nem lehet kétségünk afelől, hogy a vita nem a szombat szentségére, hanem a szombati nyugalom értelmezésére vonatkozott. Azt, hogy a szombat Istennek szentelt nap, amelyen a Törvény előírása szerint tartózkodni kell a szolgai munkától, Jézus sohasem vonta kétségbe. Ám azt sem szabad elfelejteni, hogy a szombatra vonatkozó bibliai előírások (Kiv 20,8–11; 23,12; 31,12–17; Lev 23,3; MTörv 5,12–15) elég általánosak. Annak meghatározása, hogy konkrétan mi tiltott és mi megengedett szombati napon, már az értelmezés körébe tartozott, s a zsidóságon belül is vita tárgya volt. Mindenesetre a farizeusok elég szigorú irányvonalat követtek, s Jézus éppen ezt az irányvonalat kifogásolta. Az ő értelmezésében a szombat parancsa is az ember javát szolgálja — „A szombat van az emberért, nem az ember a szombatért” (Mk 2,27) —, s ezért olyan gyakorlat, amely az embert radikálisan gúzsba köti, nem felel meg Isten szándékának. Emellett Jézus arra is felhívta a figyelmet, hogy az Istenhez való különleges odafordulás, amit ez a nap megkíván, nem jelentheti azt, hogy az embertársakról teljesen megfeledkezünk. Hiszen, miként a főparancs (Mk 12,29–30 és párh.) világosan kifejezésre juttatja, nem lehet Istent igazán szeretni a felebarát szeretete nélkül. Ez minden napra, a szombatra és az ünnepnapokra is érvényes.

A szent helyeket illetően Jézus főleg a zsinagógákkal állt kapcsolatban, amelyek a szombati igeliturgiák, valamint a Törvény oktatásának és magyarázatának a helyei voltak. Minden olyan településen, ahol nagyobb számban éltek zsidók, épültek zsinagógák. Az evangéliumok egyhangúlag tanúsítják, hogy Jézus nemcsak részt vett a szombati zsinagógai istentiszteleteken, hanem azok keretében ő maga is tanított, változó sikerrel: Kafarnaumban kezdetben elismeréssel fogadták (Mk 1,22), Názáretben viszont azonnali hitetlenséggel kellett szembesülnie (Mk 6,5–6 és párh.).

A zsinagógák mellett a jeruzsálemi templom is fontos helyszíne volt Jézus tanítói tevékenységének. A templom hosszú történelmet tudhatott már maga mögött. Jelentőségét az adta, hogy törvényesen csak ott lehetett áldozatot bemutatni. Jézus azt a megújított formát ismerte, amely Nagy Heródes restauráló és újjáépítő tevékenységének eredménye volt.⁹ A templom belső, zsidók számára fenntartott részébe ő is csupán imádkozni mehetett be. Az áldozatbemutatást és egyéb kultikus cselekményeket csak a Lévi törzsből származó papok végezheték, akiket a kisebb feladatokat ellátó leviták segítettek. A templomépület külső része, az úgynevezett pogányok udvara és az oszlopcsarnokok mindenki számára nyitottak voltak. Jézus ezen a részen folytatott tanítói tevékeny-

⁹A jeruzsálemi templom történetéről és részeiről rövid áttekintést nyújt Kocsis Imre: *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I.* Szent István Társulat, Budapest, 2010, 66–68.

séget, amely a szinoptikusok szerint Jézus nyilvános működésének végére korlátozódott. A negyedik evangélista ellenben többszöri jeruzsálemi tartózkodásról ír, amelyek során Jézus nemcsak részt vett a templomban folyó ünnepi szertartásokon, hanem tanított is (vö. Jn 7–8).

Jézusnak a templomi kereskedőkkel és pénzváltókkal szembeni kemény fellépéséről mindegyik evangélista beszámol. A kereskedők áldozati állatokat és más, áldozattal kapcsolatos cikkeket árultak; a pénzváltók pedig idegen pénzt templomi sékelre váltottak át, mivel templomadót és egyéb felajánlást csak ebben a pénznemben lehetett befizetni. Jézus tette nyilván nem a templom ellen, hanem a templom védelmében történt: határozott tiltakozás volt az ellen, hogy az Úr házáat „vásárcsarnokká” (Jn 2,16), illetve „rablók barlangjává” (Mk 11,17) alakították át. Egyúttal a templomi arisztokráciával szemben is kritikát foglalt magában, hiszen a templomi üzletelésből a főpapok is komoly hasznot húztak. A teljesség kedvéért arról is szót ejthetünk, hogy néhány ószövetségi szöveg fényében a templom megtisztítását messiási cselekményként is fel lehet fogni. A Zak 14,21 meghirdette, hogy a végső napon „nem lesznek többé kereskedők a seregek Urának templomában”. A Mal 3,1 pedig előre jelezte: „hamarosan belép szentélyébe az Úr”, hogy megtisztítsa a templomot és a papokat.

Jézus viszonya az Írásokhoz

Már az iménti megjegyzésekből is sejthető, hogy a zsidóság által szentnek tartott iratokat Jézus is szentnek és mérvadónak tartotta. Az Íráshoz való viszonyát, illetve az Írás használatát illetően persze több sajátosság kimutatható, amelyek részletes ismertetésétől — figyelembe véve tanulmányunk témakörét — eltekintünk. Egy szempontra mégis fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet, és pedig arra, amit Gerhard Lohfink így jellemez: „Bibliájának végtelen gazdagságából, sok évszázad óta halmozódó tapasztalatából, felgyülemlett bölcsességi és történeti anyagából csodálatra méltó érzékenységgel és megkülönböztető képességgel bontotta ki Isten akaratának irányadó jelzéseit, a bibliai elbeszélés vörös fonalát.”¹⁰ Nagyon érdekes, hogy azokban a témákban, amelyekben — úgy tűnik — Jézus szembekerül az Írás betűjével, az Írásnak egy másik helye lehet a hivatkozási pont. A válás tiltásánál Jézus kifejezetten a teremtő Istennek a Ter 2,24-ben feltáruuló szándékára utal (vö. Mk 10,6–9 és párh.). Az étkezési előírásokkal kapcsolatos szabadabb hozzáállás (vö. Mk 7) háttérében szintén a teremtéstörténet állhat, hiszen a Ter 1,31 szerint Isten mindent jónak teremtett. Arról persze szó sincs, hogy Jézus következetesen, mintegy lázadva, szembement volna a zsidó kultikus és rituális gyakorlatokkal, amelyek a Biblián alapultak. Ugyanakkor azt sem lehet tagadni, hogy felfogásában a szeretet és az igazságosság abszolút elsőséget élvezett. Ám a zsidó tradícióban ennek is vannak előzményei, mégpedig a prófétáknál.

¹⁰Gerhard Lohfink:
A Názáreti Jézus.
Bencés Kiadó,
Pannonhalma,
2017, 224.

Jézus és a hellenista kultúra

Azután, hogy Nagy Sándor Kr. e. 322-ben meghódította Palesztina területét, a térség hellenista dinasztiai fennhatósága alá került. A zsi-

dóság közvetlenül megismerhette a görög és a hellenista kultúrát, amely sokakat kifejezetten vonzott. Az előkelő rétegek nyitottak voltak a hellenista szokások átvételére, ami a hagyományőrző körök ellenállását váltotta ki. Amikor az egyik szeleukida uralkodó, IV. Antiochosz Epiphanész a sajátos zsidó gyakorlatok betiltásával akarta érvényre juttatni a hellenista kultúrát, az ellenállás nyílt lázadássá vált. Ez az úgynevezett makkabeusi szabadságharc, amely nemcsak a vallásszabadság, hanem a politikai függetlenség visszaszerzéséhez is vezetett, s egyúttal a hellenista kultúra ideiglenes visszahúzóerőjét is maga után vont. Ám amikor a rómaiak Kr. e. 63-ban fennhatóságuk alá vonták a térséget, a hellenista hatás ismét megerősödött. Ebben nagy szerepe volt a rómaiak kegyét élvező és a Rómához hű helyi vezetőknek, azaz Nagy Heródesnek és utódainak. Ezek közül Heródes Antipász tevékenysége emelhető ki, hiszen ő éppen Galileának, vagyis annak a területnek volt negyedes fejedelme, amelyen Jézus tevékenykedett. Bár jó kapcsolatot igyekezett fenntartani a zsidó alattvalókkal, mégis alapvetően a hellenista kultúra elkötelezettje volt. Főleg az építkezései mondhatók figyelemre méltóknak. Több települést is létrehozott, amelyek közül Szepphorisz és Tibériás a legjelentősebbek. Ezek tipikusan hellenista jegyeket viselő városok voltak palotákkal, stadionokkal és színházakkal. Lakosságukat nagyrészt pogányok, azaz nem-zsidó származásúak alkották.¹¹ A zsidók Galileában inkább kisebb településeken, falvakban éltek.

¹¹Vö. Willibald Bösen: i. m. 154–160.

Korábban szó volt már arról, hogy Jézus galileai működésével kapcsolatban az evangélisták csak zsidók lakta településeket említenek. Annak, hogy Jézus a hellenizált galileai városokban, Szepphoriszban vagy Tibériásban járt volna, semmi nyoma sincs az evangéliumokban. Mivel Szepphorisz csak néhány kilométer (légvonalban 4–5 kilométer) távolságra fekszik Názárettől, a kutatók újra meg újra megfontolás tárgyává teszik, hogy fiatal korában Jézus könnyedén meglátogathatta a települést, sőt kézművesként részt vehetett a városban folytatott építkezésekben.¹² Bár nem zárkozhatunk el mereven ezektől a felvetésektől, azt is ki kell mondanunk, hogy nincs rájuk írott bizonyíték.

¹²Vö. Willibald Bösen: i. m. 69–75.

Jézus nyitott volt a pogányok felé

Azt mindenesetre az evangéliumok is tanúsítják, hogy Jézus nyitott volt a pogányok felé, és kész volt segíteni rajtuk: meggyógyította a kafarnaumi százados szolgáját (Mt 8,5–13 és párh.), valamint a kánaáni asszony leányát (Mk 7,24–30 és párh.). Esetenként — túllépve Palesztina határait — olyan területekre (Tírusz és Szidón, illetve Tízváros; Mk 7,24–8,26) is elment, ahol majdnem kizárólag nem-zsidók laktak. Ám ez inkább kivételnek tekinthető. Talán némi óvatosság is a háttérben állhat. A Lk 13,31–33 mutatja, hogy Jézus tevékenysége Heródes Antipász negyedes fejedelem nemtetszését is kiváltotta.

Bár az építészetet és a képzőművészetet illetően a hellenista kultúra csak Palesztina pogány településein volt igazán meghatározó tényező, a görög nyelv jelenléte a zsidók lakta vidékeken is kimutatható. A zsidók közül sokan — főleg a műveltebbek — értettek és beszéltek görögül. Jól tanúsítja ezt egy felirat, amelyet a Kr. u. 1. században Jeruzsálem egyik zsinagógájának falára helyeztek: egy bizonyos *Theo-*

¹³Vö. Jürgen K. Zangenberg: *Inschriften und Münzen*. In Jens Schröter – Christine Jacobi (szerk.): i. m. 176.

¹⁴Vö. Stephen Hultgren: i. m. 226.

¹⁵Főleg Lukács-evangéliumában mutatkozik meg ez az aktualizáló szándék. Vö. Kocsis Imre: *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába*, i. m. 243.

¹⁶Vö. Ulrich Luz: *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 18–25)*. (EKK I/3), Patmos, Zürich – Neukirchen-Vluyn, 1997, 502.

dotosz emlékére készült, aki pap és zsinagóga-elöljáró volt, s aki a zsinagógát és a vele összefüggő fogadót építette. Nemcsak a felirat görög nyelve tanúságos, hanem a papi személy görög neve is.¹³

Galileában nemcsak a külső hatás — a görögnek mint birodalmi nyelvnek a nyomása — ösztönözhetett a görög valamilyen szintű elsajátítására, hanem az a tény is, hogy a terület lakosságának egy jelentős része csak ezen a nyelven beszélt. A velük való kapcsolattartás (árak vétele és eladása; kereskedés) miatt szükséges volt a közös nyelvezet, amely csakis a görög lehetett. Ezt figyelembe véve nagyon valószínűnek tartjuk, hogy maga Jézus is tudott görögül beszélni, s a pogány vidékeken való körútjai során görög nyelven társalgott a hozzá fordulókkal.¹⁴

Hogy a hellenista kultúra sajátos elemeiről mennyi ismerete lehetett Jézusnak, azt nehéz egyértelműen meghatározni. Az evangéliumokban felfedezhetők ugyan hellenista vonások, ám azzal az eshetőséggel is számolnunk kell, hogy ezek az evangélisták aktualizáló tendenciájából fakadnak.¹⁵ Két esetben viszont komolyan fennáll a lehetősége annak, hogy egy-egy hellenista mozzanatra való hivatkozás tényleg Jézustól származik. A kiosztott pénzről szóló példabeszédben a tulajdonos azért feddi meg egyik szolgáját, mert az a kapott pénzt nem helyezte el bankban, hogy kamatozzék (Mt 25,27). A kamatra való összpontosítás a hellenista világban volt igazán elfogadott gyakorlat. Az ószövetségi törvény (MTörv 23,20) ugyanis tiltja a kamat kiszabását, s ezt a tiltást a zsidóság körében tényleg komolyan vették.¹⁶ A kiengesztelődésre buzdító rövid példabeszédben (Lk 12,58–59; Mt 5,25–26) az a lehetőség is felvetődik, hogy az adósságot visszafizetni nem képes adóst a bíró börtönbüntetésre ítéli. Ilyen eljárásmodot a zsidóság jogrendszere nem tett lehetővé, a görög-római jog viszont igen.

Záró megfontolások

Végkövetkeztetésként kijelenthetjük: Jézus számára a zsidó világ és kultúra volt az igazán meghatározó tényező, a hellenista kultúra jóval kevesebb hatást gyakorolt rá. Ezt azonban semmiképpen sem egyfajta nemzeti bezárkózás megnyilvánulásaként kell értékelni, sokkal inkább annak jeleként, hogy Jézus elismerte a zsidóság üdvtörténeti elsőségét. A Jn 4,22 mondata nagyon találóan juttatja ezt kifejezésre: „az üdvösség a zsidóktól ered”. Isten Izrael kiválasztásával indította el üdvösségtervének megvalósulását. Magától értetődő, hogy az üdvösségterv beteljesedésének is Izrael keretében kellett történnie. Az Ószövetség több helye (Ter 12,3; Zsolt 71,17; Iz 2,2–5; 60,1–6 stb.) is tanúsítja, hogy Izrael kiválasztása végső soron a többi nép üdvözítésére irányul. Jézus ehhez a szemlélethez igazodott. Ő minden nép üdvösségén munkálkodott, de Izraelen belül, Izrael lelki megújítása által. Ugyanakkor az a szabadság, amely a törvényértelmezésében és egész tevékenységében megmutatkozott, nem hagy kétséget afelől, hogy túl tudott lépni korlátokon, amely embereket, csoportokat és népeket elválasztott egymástól.